

PINKSTEREN - ROES, TAAL, GEEST

Serie Roes – vlucht of vervoering

In november van het jaar 1967, niet lang na de zesdaagse oorlog, had de toen nog onbekende Palestijnse dichter Mahmoud Darwish een ontmoeting met een Israëliisch-Joodse vriend. Zij kenden elkaar via de antizionistische jeugdorganisatie in de communistische partij van Israël: een groep jonge activisten die ervan overtuigd waren dat verschillende bevolkingsgroepen, sprekend in verschillende talen, toch vreedzaam konden samenleven in hetzelfde land. Maar de Joodse vriend van Darwish was opgeroepen als dienstplichtige militair. Hij had meegevochten in die zes dagen oorlog. Wat hij daarin gezien en gedaan had, had hem ruw wakker geschud. Het was een spannende ontmoeting tussen die twee jonge mannen die elkaar een tijdlang niet hadden gezien en door de oorlog ook wel van elkaar verwijderd waren.

Maar de jonge soldaat van 21 bewondert de vijf jaar oudere dichter. Hij wil zelf zo beeldend gedichten kunnen schrijven. Met gevulde glazen spreken zij urenlang met elkaar, delen zij ervaringen, politieke inzichten en verlangens. Darwish schrijft de volgende ochtend het gedicht in het Arabisch en hij vertaalt het diezelfde dag nog in het Hebreeuws. Hij kon zich verplaatsen in zijn Joodse vriend, in zijn zintuiglijk waarnemen, zijn lichamelijk ervaren van het drukke leven in de stad. De beelden die hij hem in de mond legt om te duiden wat 'thuisland' voor hem betekent – het drinken van mijn moeders koffie, waar je terugkomt als de avond valt – zijn dezelfde als die hij in eerdere gedichten gebruikte om uit te drukken wat het voor hemzelf als Palestijnse vluchteling betekende naar een thuis te verlangen. Het was een intense, vormende ontmoeting waarin de ene mens zich de taal van de andere mens eigen maakt. Was de roes iets bedrieglijks, een bedwelming – of was die juist de geestverruimende toegang tot een dieper gemeenschappelijk aanvoelen van de werkelijkheid? Hoe dan ook, het gedicht kon geschreven worden omdat bij beiden, oog in oog met elkaar, het besef was doorgedrongen dat er iets elementair menselijks op het spel stond. Een gezamenlijk inzicht: dat wie vreemden zijn voor elkaar toch, als mens, verwantschap ervaren in een werkelijke ontmoeting; dat 'geest' ontstaat, niet in aangeleerde verbindingen met een land of met een nationale identiteit, niet in nationale trots of vlagvertoon, maar in de spannende interactie tussen de een en de ander, tussen het eigene en het vreemde.

Ruim veertig jaar later, in 2008, werd de kracht die schuilgaat in het gedicht herkend door twee Noorse kunstenaars. Zij gebruikten de tekst in een performance-kunstwerk dat ze vastlegden op vijf gigantische videoschermen en dat voor het eerst werd getoond in Ramallah. De titel van het kunstwerk – Identity of the Soul – maakt duidelijk wat de bedoeling was: voelbaar maken hoe de ziel – vandaag kunnen we zeggen: de geest – mensen met elkaar kan verbinden over alle grenzen heen. We zien nu een kort fragment van de videovoorstelling in Ramallah waaraan performers in zes verschillende talen meewerkten; het gedicht wordt voor een deel in het Arabisch voorgedragen door Darwish zelf en enkele regels in het Engels door actrice Vanessa Redgrave. De beelden en de muziek spreken hun eigen taal.

Video-fragment: Identity of the soul: <https://www.youtube.com/watch?v=FLfEu0F888M>

Dit fragment raakte mij, in het vreemde samengaan van verbinding en vrijheid, van eigenheid en collectiviteit. Ik kan hier 'geest' herkennen:

- in het horen van het Arabisch, waarin ik kan meevoelen met de stem, de articulatie, de toon, die uitdrukking zijn van een innerlijk bewegen;
- in het zien van zittende mensen in een leeg land, die tegelijk opstaan, in de wind, in twee lange rijen die samenkomen in één verdwijnpunt;
- in de voorbijkomende gezichten, zonder woorden getuigend van het geleefde leven, in de gelaatsuitdrukking, in de blik vooruit, een onbekende verte in;
- in het vage beeld van een vrouw die het niet lukt rechtop te blijven, die wordt opgevangen en geholpen door wie toevallig naast haar staan;
- in het loskomen van elk individu uit die geordende rijen, de verspreiding van al die enkelingen die een eigen richting kiezen, sommigen elkaar ziend en sprekend, anderen aan elkaar voorbijgaand zonder groet.

Misschien komt het vooral door de muziek die de beelden verbindt dat er 'geest' werkzaam is, een 'taal' die de oorsprong is van ieders eigen taal. Ik hoor een verlangen, in elk van die mensen, om zich te openen voor de beweging van de ander, om op te gaan, deel te nemen in dat geheel van enkelingen die op een niet van tevoren vastliggende manier samen vormgeven aan dat geheel. Je zou er een politieke metafoor in kunnen zien voor een wereld waarin 'geest' niet meer gebonden is aan land of volk, maar herkend wordt in ieder mens; een wereld waarin mensen gelijkwaardig zijn, waarin ze zonder hiërarchie vrij en in verbinding elkaar verstaan, tot hun recht komen, waarin ze eigen kunnen zijn en zich met elkaar verbonden weten.

In hetzelfde jaar 2008 verscheen een boek van de Joodse historicus Shlomo Sand, *'The Invention of the Jewish people'*, over hoe 'het Joodse volk', als mythe, werd 'uitgevonden'. In het begin van het boek onthult de schrijver dat hij de soldaat was waarover Darwish ruim veertig jaar eerder zijn gedicht schreef. Het boek riep naast bewondering ook felle kritiek op van Joodse kant. Maar het inzicht dat hij wilde verdedigen staat rechttoerechtop: dat de Judeeërs nooit echt een eenheid vormden, dat ze niet als geheel in ballingschap leefden en dat het idee dat je 'het beloofde land' eigenmachtig zou kunnen opeisen ten koste van de ander helemaal niet oorspronkelijk Joods is. Shlomo Sand toonde aan wat met zoveel woorden al staat in de lezing van vandaag, dat 'in Jeruzalem vrome Joden woonden die afkomstig waren uit ieder volk op aarde'. In 2014 was hij te gast in Amsterdam, in De Nieuwe Liefde, om te spreken over zijn boek, hierin begeleid door Janneke Stegeman. Zijn betoog is nog te volgen via YouTube. Je ziet en hoort met hoeveel kennis, passie en bezorgdheid Shlomo Sand daar spreekt, als een betrokken historicus, over de tragische misverstanden en vervalsingen in de geschiedenis, de nog altijd doorgezette verkeerde keuze voor blinde steun aan de staat Israël in onze christelijke, westerse wereld. Je voelt, kortom, hoe diezelfde geest die spreekt uit het gedicht, die vleugels kreeg in de ontmoeting van de soldaat met de dichter, nu nog doorwerkt in zijn taal, in zijn werk, in zijn leven. Janneke wist dat ook op deze avond in De Nieuwe Liefde de vurige taal van Shlomo Sand werd voorafgegaan door het nuttigen van tenminste twee glazen geestrijke drank!

Maar betekent dit alles nog iets, heel nuchter, voor onze door economie beheerste leefwereld, waarin zoveel gesprekken niet gericht zijn op interactie, maar op transactie: what's in it for me? Kunnen wij hierin meer ruimte maken voor 'geest'? Misschien moeten wij dat op alle niveaus beter organiseren: tijd en aandacht vrijmaken voor échte ontmoetingen, niet alleen 'ik en jij, wij samen', maar ontmoetingen waarin we genoodzaakt zijn de geladen tussenruimte af te tasten tussen 'ik' en 'jij', eigen en vreemd; en dan opmerkelijk zijn voor de vonken die kunnen overspringen, de scheppingskracht die opkomt als we de ene taal proberen af te stemmen op de andere.

De afgelopen weken voerde ik korte gesprekjes met kinderen en hun ouders die vanaf komend schooljaar als nieuwkomers in de eerste klas komen van de school waar ik werk. Zo kunnen we met meer inzicht de klassen samenstellen. Die gesprekjes zijn op zich al een beetje spannend, voor mij en voor het kind tegenover mij, onder toeziend oog van vader of moeder. Maar voor dat kind gaat het ook om de toekomst. 'Wie ben ik, straks, in al die nieuwe verbindingen in de klas?' Dat maakt het extra spannend. We merken dat bij binnenkomst de verschillen groter worden, vooral in taal: steeds meer kinderen die thuis Engels, Spaans, Marokkaans of Turks, zelfs Russisch of Roemeens spreken; kinderen die in hun korte geschiedenis sociaal, cultureel en psychologisch al zoveel van elkaar verschillen, dat je je afvraagt hoe dat goed kan gaan, al die vreemde klasgenootjes bij elkaar uit alle hoeken van de stad. Ik dacht af en toe: hier is een nieuwe pinksterervaring nodig! Maar oog in oog zag ik: in dit meisje, in deze jongen zit zoveel geestkracht, souplesse, zoveel verlangen en potentieel tot groei en tot verandering, dat we erop kunnen vertrouwen dat al die verschillen er mogen zijn en dat ze juist ook geestkracht doen ontstaan. Veel van die kinderen zijn nu al in contact met elkaar, hebben hun eerste ontmoeting al geregeld: verlangen naar vrijheid én verlangen naar verbinding in één.

Maar toch, kunnen we het 'waaien van de geest' echt organiseren? Ik bedenk nu pas dat ik nog niets heb gezegd over de Heilige Geest, terwijl het toch Pinksteren is. Dat is niet omdat ik dat 'heilige' zou willen vermijden. Integendeel, ik wil dat woord graag verstaan als 'God in mensen', dát in mensen, in alle mensen, waardoor wij beeld en gelijkenis kunnen zijn van de Levende, Schepper en Bevrijder, Trooster en Helper. Dat herinnert mij eraan dat al die momenten waarin we geest ervaren ons gegeven worden. Een roes kan daarbij helpen om tot de kern te komen, maar uiteindelijk is het gave en genade. Meer moeite heb ik met dat begrenzende lidwoord 'de' vóór 'heilige geest', waarmee we in onze taal al gauw 'iets' benoemen, onderscheiden van een ander 'iets'. Ik denk: wij delen hier 'brood' en 'wijn' en zo delen wij ook 'heilige geest' en brengen wij 'geestkracht' over op elkaar: onbegrensd en overvloedig, je kunt ervan blijven delen, het deelt zichzelf, het wordt alleen maar meer als je er royaler en vaker van deelt. Deze overvloedige gave van heilige geest is, uiteindelijk, onbeschrijfelijk en niet in beelden te vangen. We kunnen dat aanroepen, aanspreken in onszelf en in elkaar en het uitzingen: kom adem, kom geest, vuur ons aan, dat wij elkaar bevrijden, behoeden en doen leven! Zo moge het zijn.

Germain Creyghton